

Marko Medved

GRAD RIJEKA – BISKUPIJSKO SREDIŠTE

Doc. dr. sc. Marko Medved

KBF – Zagreb, Teologija u Rijeci

UDK: 262.3(497.5RIJEKA)(091)“05?/20””

1925/2000”[0.000.27:0.000.282]

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. prosinca 2016.

Nije dan konačan odgovor na pitanje je li rimska Tarsatika, na mjestu današnje Rijeke, bila biskupijsko središte. Od šesnaestog stoljeća uočavaju se stalno prisutne težnje Riječana za uspostavom samostalne biskupije. U novom vijeku bilježimo više takvih pokušaja, osobito nakog Bečkog kongresa. Rijeka je postala biskupijom tek u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, tijekom talijanske uprave. Papa Pio XI. godine 1925. uspostavlja samostalnu biskupiju sa sjedištem u Rijeci koju sačinjavaju pripadnici triju naroda – Hrvati, Slovenci i Talijani. Nakon Drugog svjetskog rata biskupija se dijeli na hrvatski i slovenski dio. Tek 1969. godine papa Pavao VI. rješava pitanje riječkih biskupijskih granica kada 1969. u Rijeci uspostavlja nadbiskupiju i metropoliju. Od trenutka uspostave biskupije u Gospiću 2000. godine, nadbiskupija u Rijeci naziva se Riječkom nadbiskupijom. Rijeka je danas sjedište Riječke nadbiskupije i Riječke metropolije koja, osim Riječke, uključuje Porečku i Pulsku, Krčku i Gospićko-senjsku biskupiju.

Ključne riječi: Rijeka, Riječka biskupija, papa Pio XI., Riječka nadbiskupija, Riječka metropolija.

* * *

Uvod

U Rijeci je bilo sjedište Župe Uznesenja Marijina i Zbornoga kaptola, ali ne i biskupijsko središte, bez obzira na to što je društveni značaj grada davno prije 20. st. opravdavao uspostavu dijeceze. Moglo bi se reći da je Rijeka u povijesti nepravedno bila zapostavljena u crkvenom pogledu. Tome je glavni uzrok njezin zemljopisni polo-

žaj na rubnom dijelu većih političkih cjelina, tj. povijesno-politički razlozi.

Počevši od šesnaestog stoljeća uočavaju se stalno prisutne težnje Riječana za uspostavom samostalne biskupije. U novom vijeku bilježimo više takvih pokušaja, osobito nakog Bečkog kongresa. Na prijelazu devetnaestog stoljeća u dvadeseto napori u tome smjeru dolaze od strane mađarskih vlasti. Crkveno središte u Rijeci bit će moguće realizirati tek s talijanskom upravom između dvaju svjetskih ratova. Rijeka je sjedište biskupije od 1925. godine, a nadbiskupijski i metropolijski centar od 1969./1970. Na drugoj strani Rječine, Trsat je crkveno pripadao Senju, tj. Krbavi (potom Modrušu). Rijeka i Trsat odvojene su civilne i crkvene zajednice. U civilnom pogledu Rijeka i Sušak ujedinjeni su tek 1947., a crkveno će se 1969. godine zajedno naći unutar Riječko-senjske nadbiskupije.

Temom Rijeke kao središta biskupije, osim autora ovoga rada, bavili su se crkveni povjesničari Makso Pelozza i Mile Bogović.¹

1. Je li rimska Tarsatika bila biskupija?

Na prostoru današnjega središta Rijeke u antičkom se razdoblju prostirala rimska Tarsatika. U crkvenom pogledu ne znamo je li Tarsatika bila biskupsko središte. Oni koji zastupaju tezu o crkvenom središtu na razini dijeceze pozivaju se na sporne dokumente iz početka 9. i kraja 10. stoljeća. Naime, povjesničari do sada nisu prihvaćali argumente onih koji su tvrdili da je ta naseobina bila biskupijsko sjedište jer su se te hipoteze temeljile na ispravama Karla Velikoga i Otona III. koji akvilejskome patrijarhu, među ostalim njegovim posjedima, potvrđuju i Tarsatiku, a za koje se smatra da nisu autentični spisi, tj. da su falsifikati. U jednoj darovnici Karlo Veliki, u prisutnosti pape Leona III., dodjeljuje akvilejskom patrijarhu Paulinu šest biskupija: Concordiju, Udine, Novigrad, Rovinj, Pićan i Tarsatiku. No 803. godina ne odgovara prvoj indikciji, Karlo

¹ Navedimo za svakoga po samo jedan rad: Makso PELOZZA, *Riječka metropolija. Prošlost i sadašnjost, bibliografija, karte*, Kršćanska sadašnjost, Rijeka – Zagreb, 1973.; Mile BOGOVIĆ, Rijeka kao crkveno središte, u: *Sveti Vid. Zbornik*, I (1995.), 91-107. U tekstu „Riječka nadbiskupija“ o tome pitanju progovara još jedan suvremeni crkveni povjesničar Franjo Emanuel HOŠKO, *Zapadnohrvatske povijesne teme*, Povijesno društvo Rijeka, Rijeka, 2009., 11-6.

te godine nije bio u Rimu, patrijarh Paulin umro je početkom 802., a nema dokaza ni za to da su u to doba biskupije bile Rovinj, Udine, Tarsatika. Sve je napisano goticom pa je datum možda pogrešno iščitano. No samo su Rovinj i Udine razlog prijepora između Akvileje i Gradeža pa stoga autor ne bi falsificirao i imena drugih dijeceza jer bi na taj način samo umanjio šanse da uvjeri druge u autentičnost. U drugoj darovnici Oton III. potvrđuje patrijarhu Ivanu III. povlastice nad šest biskupija.²

Kada je u sklopu zaštitnih istraživanja ispred župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u siječnju 2009. otkriveno jedno od većih arheoloških nalazišta mozaičnih podova na prostoru cijele Hrvatske, koje je sačinjavalo pod starokršćanske bazilike rimske Tarsatike, teza o biskupijskome središtu dobila je ponovno na snazi zahvaljujući visokoj kvaliteti pronađenih mozaika. Spomenutoj tezi ide u prilog i činjenica da, kao i neke druge stolne crkve sjevernog Jadrana, i središnja riječka crkva ima isti titular – posvećena je Uznesenju Marijinu, *Assunta*. Nije preuzetno povlačiti paralele tarsatičke bazilike, i njezinih mozaika, sa Salonom i Akvilejom, odnosno majstorima i školama koje su ondje djelovale.

Nakon što je furlanski markgrof Erih stradao 799. upravo na ovome području (*apud Tharsaticam, iuxta Tharsaticam*), toponim Tarsatike u izvorima se više ne spominje. Vjerojatno su je Franci uništili u odmazdi.³ Stoga je prilično uvjerljiva teza o tome da stanovnici Tarsatike bježe na istočnu stranu Rječine i dotadašnji toponim vezuju uz to brdo, dok se naselje na području današnje zapadne

2 Iako danas prevladava uvjerenje da se Tarsatika nalazila u središtu današnje Rijeke, bilo je različitih mišljenja među povjesničarima o njezinoj ubikaciji, a nisu svi istoga mišljenja ni što se tiče vremenskih odrednica. Neki ističu da je ona nestala koncem 6. stoljeća pred avarsko-slavensim naletima, poput Salone ili Sirmiuma. Hauptmann smatra da je Tarsatika nestala nešto prije Erihova ubojstva, za vrijeme avarskih ratova (791. – 796.). Ferdo HAUPTMANN, Pregled povijesti Rijeke do Bachova apsolutizma, u: Jakša RAVLIĆ (ur.), *Rijeka. Geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*, Zbornik, Matica hrvatska, Rijeka – Zagreb, 1953. – 1954., 203; Lujo MARGETIĆ, *Rijeka – Vinodol – Istra. Studije*, Riječki izdavački centar, Rijeka, 1990., 22, 36.

3 Giovanni KOBLER, *Memorie per la storia liburnica di Fiume*, sv. I, Stab. Tipo-lit. Fiumano, di E. Mohovich, Fiume, 1896., pretsak Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume – Università popolare di Trieste, Trieste, 1978., 57-58. Usp. M. BOGOVIĆ, Rijeka kao crkveno središte, 91-93.

strane grada Rijeke počinje javljati tek u razvijenom srednjem vijeku.⁴

Nakon uništenja rimske Tarsatike, koncem 8. stoljeća, o naselju na zapadnoj strani Rječine izvori šute. Tek u razvijenom srednjem vijeku spominje se *Rijeka svetoga Vida*. Sagrađena na temeljima starokršćanske bazilike, javlja se crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije. Puk ju je nazivao raznim imenima: Vela crekva (crikva), Assunta, Duomo. U njoj su sjedište imali Zborni kaptol i arhiđakon. Bila je to župna crkva Rijeke tijekom cijelokupne njezine povijesti, sve do 1923. godine. Na čelu Riječkog kaptola bio je arhiđakon koji ima vlast od Klane do Brseča. Ne zna se vrijeme uspostave riječke župe ni Kaptola. Neki spominju da u 11. stoljeću već postoji arhiđakonat te da u 12. stoljeću on obuhvaća šire područje okolice Rijeke. Broj kanonika Zbornoga kaptola mijenjao se, a znao je dosezati i dvoznamenkaste brojke, iako je najčešće brojio 5 – 6 kanonika. Patronat nad župom *ab antiquo* imale su gradske vlasti. Iz zbora kanonika birao se župnik kojega je potom trebao potvrditi dijecezanski biskup. Riječki arhiđakon redovito je prisustvovao sjednicama gradskih vlasti. Jozefinizam koncem 18. st. nakratko ukida Zborni kaptol. Djelovat će sve do uspostave biskupije i njezina Stolnog kaptola pri sv. Vidu između dvaju svjetskih ratova.

2. Rijeka pod pulskim biskupom

U razdoblju hrvatskih narodnih vladara pod vlašću je hrvatske države i riječko područje. Nakon njemačkog zauzimanja područja od Labina do Rječine taj se teritorij naziva Meranijom. Lujo Margetić smatra da su napredovanje Nijemaca na Rječini tada zaustavili Krčki knezovi.⁵ Već je tada grad Rijeka imao određeno prvenstvo u crkvenom pogledu na području od Plomina do Rječine, čiji su se tragovi u vidu primata riječkog arhiđakona nad ostalim kaptolima održali sve do modernoga vremena. Neki u tome vide najstarije tra-

4 Upućujem na radove Luje MARGETIĆA, *Antička Tarsatika i počeci Rijeke*, u: *Rijeka*, 1 (1994.), 29-34; *Rijeka prije Rijeke*, u: *Sveti Vid. Zbornik*, 9 (2002.), 11-21; *Tarsatika i Alarik*, u: *Rijeka*, 10 (2005.), 27-35.

5 Lujo MARGETIĆ, *Rijeka – Vinodol – Istra. Studije*, Riječki izdavački centar, Rijeka, 1990., 16.

gove postojanja Riječke biskupije jer se riječko prvenstvo navodno moglo pozivati upravo na staro biskupijsko središte.⁶

Prijelaz šireg zapadnog područja od Rječine pod njemačke gospodare odrazio se i na riječku crkvenu pripadnost. Je li do tada ona pripadala krčkim ili pićanskim biskupima, ne zna se.⁷ Crkvenu vlast tada preuzima pulski biskup. O tome kada se to događa ne postoji potpuna suglasnost. Neki povjesničari ističu 1028. ili 1063. godinu, dok drugi spominju 1116. Prvu godinu spominju istarski historiografi pozivajući se na Pietra Kandlera, Nada Klaić drugu, a Miho Barada ističe 1116. godinu, što je nastojao potvrditi Lujo Margetić.⁸

Granica Hrvatske pomaknuta je od Plomina na Rječinu. Meraniju, s njom i Rijeku, dobivaju Devinska gospoda (*Duino*), vazali akvilejskoga patrijarha. Feudalni Devinski gospodari, od 12. st. neposredno odgovorni pulskome biskupu, počinju od 13. st. riječki feud smatrati obiteljskim posjedom u čijem su sastavu Liburnija, Kastav, Veprinac, Lovran, Brseč. Devinci su 1336. svom rođaku i vlastelinu Trsata Bartolu VIII. u zalog dali Rijeku (*Terra et Castrum Fluminis*). Bartolovi sinovi vratili su 1365. godine grad Devincima sklopivši ugovor o slobodi kretanja. Nakon kratkog razdoblja pod Frankopanima, sredinom 14. stoljeća, Rijeka je od 1399. do 1465. pod grofovima Walsee. Naime, kada je 1399. smrću Hugona VI. izumrla njihova loza, naslijedili su ga zetovi Rambert I. i Rudolf Walsee. No već od 1465. pa sve do 1776. Rijeka se nalazi pod habsburškom vlašću.

S obzirom na to da je pulski biskup bio mletački podanik, stvaralo je to velike poteškoće u odvijanju crkvenog života na područjima koja nisu bila mletačka već austrijska. Temeljni izvor za proučavanje položaja Rijeke u okviru Pulske biskupije jesu izvješća ad limina istarskog povjesničara i arhivista Ivana Graha.⁹ Može se reći

6 Luigi Maria TORCOLETTI, *Tarsatica ed i primordi di Fiume*, A. Priulla Tipografia, Palermo, 1950., 157-214.

7 Kobler prenosi Kandlerovu hipotezu o pripadnosti Pićnu od 1028. godine (*Memorie per la storia*, 59).

8 Lujo MARGETIĆ, *Iz vinodolske prošlosti. Pravni izvori i rasprave*, Liburnia – Školska knjiga, Rijeka – Zagreb, 1980., 284; Marijan BARTOLIĆ – Ivan GRAH, *Crkva u Istri*, Istarsko književno društvo Juraj Dobrila, Pazin, 1999., 17-19.

9 Ivan GRAH, Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592. – 1802.), u: *Croatica Christiana Periodica*, XI (1987.) 20, 26-67; XII (1988.) 21, 63-106.

da je Pulska biskupija bila podijeljena na dva dijela: prvi je dio bio pod mletačkom vlašću i u njemu je pulski biskup nesmetano mogao vladati; u drugome, pod austrijskom vlašću, pulski je biskup upravljao sa znatnim poškoćama, a katkada je bio i bez ikakve vlasti. U Rijeci stoga vlast ima arhidakon, pripadnik Zbornoga kaptola.¹⁰

Kada 1593. pulski biskup Klaudio Sozomen pokušava ukinuti staroslavensku liturgiju u Rijeci i nametnuti latinsku, gradska vlast silovito mu se odupire. Vlasti se 1599. obraćaju nadvojvodi Ernestu tražeći da Rijeku pripoji nekoj već postojećoj biskupiji ili da u njoj stvori novu. Gradski kapetan Stjepan della Rovere radio je na tome da se osnuje samostalna biskupija te da se riječkoga arhidakona imenuje biskupom. Uspjelo mu je za to pridobiti i nadvojvodu Ferdinanda koji je poduzeo i određene korake u tome smjeru pripravivši izvore financiranja za biskupa za kojega je priskrbio 1200 forinti godišnje. Bivši pulski biskup Klaudije Sozomen nastojao je za to privoliti tadašnjega pulskog ordinarija, vlastitoga brata Kornelija (1605. – 1618.). No u Rimu nisu željeli novu biskupiju jer bi priznavanje norme da jedna biskupija ne smije prelaziti granicu dvaju različitih civilnih gospodara značilo prekranje i stvaranje previše novih biskupija, što je za Rim bilo neprihvatljivo. Takav je stav Rima nailazio i na potporu akvilejskoga patrijarha. Papinski državni tajnik piše apostolskome nunciju u Graz da treba učiniti sve kako bi se nadvojvodu odvratio od takvih namjera. Tako je biskupu Korneliju zabranjeno preuzeti kuću Brunetti u Rijeci, za koju se smatralo da bi mogla poslužiti kao rezidencija riječkoga biskupa. Državni je tajnik 1611. uputio još jedno pismo nunciju u Graz, što znači da nadvojvoda ni tada još nije bio odustao od namjere osnivanja biskupije.¹¹

10 Kada u crkvenom pravu govorimo o arhidakonu, valja reći da je još 774. papa Hadrijan I. dao arhidakonima svu jurisdikciju unutar određenog teritorijalnog distrikta, dok je do tada na području jedne biskupije mogao biti samo jedan arhidakon i bio je svojevrstan biskupov generalni vikar za područje cijele dijeceze.

11 Mile BOGOVIĆ, Rijeka kao crkveno središte, 106. Navedene podatke o konkretnim koracima za osnutak biskupije u Rijeci crpimo iz Bogovićeve članka u kojemu navodi literaturu, ali i vrela. Augustino THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, sv. II, Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, Zagrabiae, 1975., 108; Andrija RAČKI, Crkveno pitanje grada Rijeke, *Katolički list*, 59 (1908.) 18, 210. Bogović donosi i podatak o tome gdje se građa nalazi u Vatikanskom tajnom arhivu: *Nunziatura di Germania*, vo. 22, ff. 37v, 49r, 50r, 165v, 167rv, 190r.

Tenzije između Habsburgovaca i Venecije stvorile su povoljne okolnosti za osnivanje biskupije u Rijeci. Naime, situacija je išla u prilog riječkom arhiđakonu koji je uvijek imao podršku svjetovnoga gospodara u jačanju svoje crkvene autonomije naspram pulskoga mletačkog biskupa.

Bilo je više pokušaja gradskih vlasti da se u crkvenom pogledu odvoje od Pule. No svi su napori za samostalnom biskupijom ostali bezuspješni. Početkom 17. stoljeća austrijske vlasti, pod prijetnjom kazne, zabranjuju austrijskim crkvenim i svjetovnim podanicima ovisnost o mletačkim crkvenim upraviteljima. Vjerojatno je tada, ili još krajem 16. stoljeća, vlast riječkog arhiđakona proširena i na dijelove Labinskog arhiđakonata – Boljun, Lupoglav, Vranju, Paz, Kožljak, Šušnjevicu. Bilo je suprotstavljanja oko načina imenovanja riječkog arhiđakona i ovlasti koje pritom imaju nadređene svjetovne i crkvene vlasti. U očima običnog riječkog vjernika arhiđakon je uživao posebnu čast i često ga se poistovjećivalo s biskupom.

Zahtijevanja gradskih vlasti prema Beču 1777. godine u točki 25. navode i odvajanje od Pule i stvaranje samostalne Riječke biskupije. Riječani se žale da pulski biskup nije bio u gradu skoro 40 godina, da ljudi umiru bez primljenog sakramenta potvrde, da je put do Pule dalek i skup ukoliko netko od riječkoga klera zatreba poći k ordinariju, da je ćudoredni i vjerski život znatno opao itd.¹² No osnutak biskupije u Rijeci ni ovaj se put ne ostvaruje, ali grad ipak mijenja crkvenu pripadnost.

3. Rijeka pod senjsko-modruškim biskupom

Nakon višestoljetnog života pod pulskim biskupom, od godine 1787. Rijeka potpada pod Modrušku biskupiju. Promjene za vrijeme Josipa II. dovele su 1784. do ograničavanja područja arhiđakonata samo na grad Rijeku jer su ostale župe arhiđakonata pripale Tršćanskoj biskupiji.

Bilo je prijedoga da se sjedište Pićanske biskupije premjesti u Rijeku, no to se nije dogodilo već je ta biskupija 1788. dokinuta, a njezino područje pripojeno je Tršćanskoj biskupiji.

¹² Usp. Michele MAYLENDER, Del vescovato di Fiume, u: *La Difesa*, III (1900.) 24, 3.

Nakon što su propale kombinacije oko premještanja sjedišta Pićanske biskupije, počinje se razmišljati o sličnim kombinacijama oko Modruša. Nakon Bečkog kongresa pregovori Beča i Rima o osnivanju biskupije, čak nadbiskupije i središta metropolije u Rijeci, trajali su od 1818. do 1828. Nije se radilo samo o Rijeci nego o puno širem području. Valjalo je preurediti crkvene granice nakon propasti Mletačke Republike i prijelaza toga područja pod Habsburšku Monarhiju. Krajnji plod toga procesa jest papinska bula *Locum beati Petri* iz 1828. kojom su na istarskom, kvarnerskom i dalmatinskom području ukinute brojne biskupije. Stoga se u početku Rijeku predlagalo kao sjedište nove crkvene pokrajine. Godine 1821. ta je ideja napuštena, ali se ozbiljno radilo na uspostavi biskupije. Dijeceza, koja bi imala sjedište u Rijeci, nosila bi ime Modruške biskupije. Njoj su trebale pripasti župe s područja Senjske i Modruške biskupije koje su se nalazile pod civilnom upravom (*Provincial*), dok bi Senju ostale one *in militari*, odnosno Vojna krajina. Osim toga, toj bi biskupiji pripali Kastav, Klana, Rukavac, Opatija, Volosko, Lovran, Veprinac, Mošćenice, Kraj, Brseč, Jelšane, Mune, Brgud, Klana i Podgraje. Ipak, ni tada Rijeka nije postala crkveno središte, a spomenuta područja zapadno od grada pripojena su Tršćansko-koparskoj biskupiji.¹³

No ni tada Rijeka nije postala crkveno središte. Naime, dekretom cara Franje I. od 1822., do kojega dolazi zbog ustrajnih zahtjeva hrvatskih i ugarskih ustavnih čimbenika, ponovno je sjedinjena Hrvatska južno od Save, dakle onaj teritorij planirane nove Riječke biskupije koji je već bio u sklopu Modruške biskupije. Time je otpao osnovni razlog zbog kojeg je projekt i pokrenut. Sada je, naprotiv, prema općeprihvaćenom stajalištu radi koincidiranja crkvenih granica s državnim, odnosno administrativnim granicama, sve trebalo ostati kod *statusa quo*. Crkveni povjesničar Makso Pelosa, na temelju brojnih arhivalija, pokazao je koliko se daleko bilo otišlo u planovima za uspostavu biskupije u Rijeci nakon Bečkog kongresa. On je zaključio da je odsutnošću biskupijskoga sjedišta u Rijeci stradao crkveno-pastoralni rad u cijeloj riječkoj regiji i u samome gradu; da je

13 M. BOGOVIĆ, Rijeka kao crkveno središte, 95.

plan realiziran, nova bi biskupija mogla dobivati poticaje za svoj rad iz svoga središta – Rijeke, što se iz Senja pokazalo znatno težim.¹⁴

Nakon 1787. oni senjsko-modruški biskupi koji su bili rodом iz Vinodola tvrdili su da je Rijeka pripojena Modruškoj biskupiji. Te špekulacije prerasle su za vrijeme mađarsko-talijanske uprave u razne kombinacije s Rijekom tako da se tvrdilo kako je Rijeka, kao što je u civilnom smislu činila tzv. *corpus separatum*, to isto bila i u crkvenom smislu. Senjski biskup Posilović 1884. izričito tvrdi da, kao što je u političkom smislu bila izravno pridružena kruni sv. Stjepana, tako u crkvenom pogledu nije bila izravno vezana za teritorij neke biskupije već uz crkvenu krunu biskupa u Senju.¹⁵

3.1 Mađarski pokušaji crkvenog osamostaljenja ugarske Rijeke

U 19. stoljeću talijanski i mađarski interesi nisu se mirili s crkvenom ovisnošću Rijeke o hrvatskome Senju. Hrvati u Rijeci upravo su u tome vidjeli jamstvo zaštite svojih prava. Tvrdilo se da grad nije pripojen Modruškoj biskupiji nego u crkvenom smislu vrijedi isto što je u civilnom značio tzv. *corpus separatum*, odnosno da je Rijeka pripojena kruni biskupa u Senju. Talijansko građanstvo i mađarska uprava težili su uspostavi biskupskoga središta u Rijeci. Takve pokušaje možemo slijediti krajem 19. i početkom 20. stoljeća, osobito od 1891. do 1914. godine. Radilo se o tome da se Rijeku ujedini s jednom mađarskom biskupijom unatoč teritorijalnom diskontinuitetu ili o tome da se u gradu osnuje samostalna mađarska biskupija.¹⁶

14 Makso PELOZA, Historijat stvaranja modruške biskupije sa sjedištem u Rijeci 1818. – 1822. godine, u: *Jadranski zbornik*, VII (1966. – 1969.), 417-433.

15 Mile BOGOVIĆ, Problemi oko nastajanja Riječke biskupije, u: *Sveti Vid. Zbornik*, III (1998.), 71.

16 Zoran GRIJAK, Odnos Hrvata prema problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije (1891. – 1925.), u: Darko DEKOVIĆ (ur.), *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme. Zbornik radova*, Matica Hrvatska Ogranak Rijeka, Rijeka, 1997., 61-92; Per il vescovato indipendente di Fiume, u: *La voce del popolo*, 18. – 19. kolovoza 1908.; Guglielmo SALOTTI, Il problema della diocesi di Fiume dai primi del 900 all'annessione all'Italia, u: *Giornata di studio sugli aspetti*, 73-83. U Biskupijskome arhivu u Senju nalazi se nekoliko dokumenata o prosvjedima protiv odcjepljenja 1909., br. 64/VM (Nuncijatura u Beču o odcjepljenju), 76/VM (protest protiv odcjepljenja). Cit. pr. Mile BOGOVIĆ, Problemi oko nastajanja Riječke biskupije (1918. – 1925.), u: *Sveti Vid. Zbornik*, III (1998.), 83.

U tom su pogledu osobito važne godine 1891., 1908./1909., 1911. i 1913.¹⁷

Rijeka je tijekom povijesti nepravедno bila zapostavljena u crkvenom pogledu. Tome je glavni uzrok njezin zemljopisni položaj na rubnom dijelu većih političkih cjelina, tj. povijesno-politički razlozi. Od šesnaestog stoljeća nadalje možemo uočiti stalno prisutne težnje Rijeke da postane samostalna biskupija. U novom vijeku bilježimo više takvih pokušaja, osobito nakog Bečkog kongresa. Na prijelazu devetnaestog stoljeća u dvadeseto pokušaji u tom smjeru dolaze od strane mađarskih vlasti. No crkveno središte u Rijeci bit će moguće realizirati tek s talijanskom upravom dvadesetih godina dvadesetog stoljeća kada će se talijanska crkvena i svjetovna vlast ujediniti u istoj zadaći.

Na drugoj strani Rječine, Trsat je crkveno pripadao Senju. Ondje je samo jedna župa sve do 1938. kada se osniva sušačka Župa svetih Ćirila i Metoda. Kada je riječ o senjsko-modruškom biskupu, valja podsjetiti na to da se u srednjem vijeku radilo o dvjema biskupijama: Senjskoj i Krbavskoj. Tek turska nadiranja 1460. prisiljavaju biskupa iz Krbave na povlačenje prema Modrušu (odatle i naziv Modruške biskupije) i zatim 1493. u Vinodol. Od druge polovice 16. stoljeća senjskom je biskupu dana na upravu i Modruška biskupija. Od tridesetih godina 17. stoljeća dvije se biskupije jednakopravno sjedinjuju.¹⁸

17 Hrvatska se javnost mobilizirala kako bi se spriječile mađarske nakane. Aktivno su u tome sudjelovali bogoslovi u Zagrebu i Gorici, među kojima i Božo Milanović. Usp. Božo MILANOVIĆ, *Moje uspomene: 1900 – 1976*, Pazin – Zagreb, 1976., 12; Božo MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću. Zabilješke i razmišljanja o proživljenom vremenu. Pod Austrijom i Italijom*, Pazin, 1992., 23-24.

18 Mile BOGOVIĆ, Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje (pregled povijesti Krbavske ili Modruške biskupije), u: ISTI (ur.), *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Zbornik radova znanstvenog simpozija u povodu 800. obljetnice osnutka krbavske biskupije, održanog u Rijeci 23. – 24. travnja 1986. godine, Kršćanska sadašnjost, Rijeka – Zagreb, 1998., 41-82. Za crkvenu povijest Senjsko-modruške biskupije od temeljne je važnosti djelo: Mile BOGOVIĆ (priř.), *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija. Izvješća biskupa Svetoj Stolici (1602. – 1919.)*, Hrvatski državni arhiv – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.

4. Apostolska administratura grada Rijeke i predgrada (1920. – 1925.)

Nakon raspada Austro-Ugarske i stvaranja nove državne tvorine Kraljevine SHS, u koju ulaze i Hrvati, Rijeka prolazi vrlo nestabilno razdoblje. Riječki Hrvati bore se za priključenje grada Hrvatskoj, tj. Kraljevini SHS, a Talijani žele da i grad sv. Vida uđe među područja koja su Rimu obećana tijekom rata. Talijanski pjesnik Gabriele D'Annunzio zauzima grad Rijeku sa skupinom vojnika 12. rujna 1919. i drži ga pod okupacijom do siječnja 1921., sve kako bi Italiji osigurao bolji ishod mirovne konferencije.

Početak talijanske okupacije, u crkvenom pogledu, Rijeka dočekuje pod Senjsko-modruškom biskupijom, kojoj pripada od konca 18. stoljeća, kao što smo vidjeli.¹⁹ Povezanost s tom hrvatskom dijecezom smeta talijanskim planovima s Rijekom nakon Prvog svjetskog rata, pa talijanske vlasti nastoje prekinuti crkvenu povezanost sa Senjom i od Svete Stolice traže predstavnika s biskupskim ovlastima. Rimska kurija u svibnju 1919. upućuje u Rijeku Valentina Livu, kanonika Zbornog kaptola u Čedadu (Cividale del Friuli), koji od 16. svibnja do 20. srpnja 1919. obavlja službu apostolskog vizitatora.²⁰

Vizitator Valentino Liva u pismu državnom tajniku sredinom siječnja 1920. kardinalu Gasparriju Liva savjetuje uspostavu apostolske administrature u Rijeci.²¹ Koncem travnja doneseno je rješenje u vidu presijecanja veze sa Senjom. Konzistorijalna kongregacija imenovala je 30. travnja 1920. Celsa Costantinija apostolskim administratorom Rijeke *ad nutum Sanctae Sedis*.²² Dakle, tijekom D'Annunzijeve okupacije Rijeka je i crkveno odsječena od matične

19 O razdoblju riječke crkvene povijesti tijekom talijanske uprave vidi: Marko MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma. Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji*, Kršćanska sadašnjost – Riječka nadbiskupija – Državni arhiv u Pazinu, Zagreb, 2015. Prije autora ovoga rada o tome je pisao i: Antonio SCOTTÀ, *I territori del confine orientale italiano nelle lettere dei vescovi alla Santa Sede 1918 – 1922*, Trieste, 1994., 289-402, nakon čega je uslijedilo nekoliko radova: Mile BOGOVIĆ, Problemi oko nastajanja Riječke biskupije, *Sveti Vid. Zbornik*, III (1998.), 69-87; Tatjana BLAŽEKOVIĆ, Postanak riječke biskupije i njezino djelovanje do početka drugog svjetskog rata, u: *Jadranski zbornik*, V (1962.), 139-152.

20 Nadbiskupijski arhiv Rijeka (dalje: NAR), *Osnivanje župa*, folium 5-8. Pismo Valentina Live Celsu Costantiniju, 21. svibnja 1920.

21 A. SCOTTÀ, *I territori del confine orientale*, 316.

22 Dekret nije sačuvan u Riječkome nadbiskupskom arhivu. Njegovu kopiju čuva Arhiv Zbornoga kaptola u Čedadu s obzirom na to da ga je tamošnjemu kanoniku Valentinu Livi, Costantinijevu

biskupije jer je, iako apostolska administratura ima obilježje provizorne mjere, *de facto* ona bila izuzeta od vlasti hrvatskog biskupa u Senju. U svim je crkvenim pitanjima sada odluke donosio talijanski upravitelj sa sjedištem u Rijeci.

Prvi apostolski upravitelj Celso Costantini radi na uspostavi novih župa u gradu čijih skoro 50 000 stanovnika nema crkava u novim gradskim naseljima. On priprema teren za potpuno crkveno osamostaljenje Rijeke, odnosno uspostavu biskupije. Talijanske gradske vlasti Rijeke 1920. i 1921. donose odredbe o financiranju izgradnje novih župnih crkava, budućega biskupa i ordinarijata. Riječka Crkva tada dobiva Vilu Vranyczany, današnji Nadbiskupijski ordinarijat.²³

Nakon što je dotadašnji apostolski administrator Celso Costantini poslan u Kinu kao apostolski delegat, u istarskome benediktincu Isidoru Sainu pronađen je njegov nasljednik za Rijeku. Konzistorijalna kongregacija imenovala je 17. rujna 1922. benediktinskog opata Praglie Isidora Saina apostolskim administratorom grada Rijeke i predgrađa.²⁴

Proces talijanizacije crkvenoga života Rijeke, nametanje latinskoga liturgijskoga jezika i talijanskog jezika u pastoralu te progon hrvatskih svećenika i redovnika započeo je vladavinom Gabrielea D'Annunzija. Nastavljen je narednih godina, a važne je etape imao u stvaranju četiriju novih gradskih župa 1923. i osobito uspostavom samostalne Riječke biskupije 1925.

5. Osnutak Riječke biskupije 1925.

Nakon velikih napetosti, nasilja i oružanih okršaja u Rijeci vlade u Beogradu i Rimu 27. siječnja 1924. dogovaraju pripojenje grada Kraljevini Italiji u kojoj dominira fašistička ideologija. Ta će

prethodniku u Rijeci, poslao kardinal Gaetano de Lai. ACC, *Valentino Liva*, fasc. »Visitatore apostolico a Fiume«, bez signature.

23 O civilnom zakonodavstvu u korist novih župa i biskupije, i općenito o Costantinijevu djelovanju u korist novih crkvenih struktura vidi: M. MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 226-233. Ovdje se ne bavimo osobom Celsa Costantinija (o kojemu detaljnije vidi u: M. MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 177-282), ali kada je riječ o Rijeci kao biskupijskome sjedištu, valja spomenuti da je Sveta Stolica Costantinija tijekom obnašanja službe apostolskog upravitelja Rijeke imenovala 22. srpnja 1921. naslovnim biskupom Hijerapolisa, što, dakle, ne znači da je on postao prvim riječkim biskupom jer dijeceze u Rijeci tada još uvijek nije bilo.

24 *Acta Apostolicae Sedis*, XIV (1922.) 15, 551.

promjena državne pripadnosti imati velikih posljedica na crkveni život grada.

Riječka biskupija osnovana je bulom pape Pija XI. *Supremum pastorale munus* od 25. travnja 1925.²⁵ Bula je provedena 31. svibnja iste godine pa taj datum treba smatrati početkom postojanja samostalne Riječke dijeceze. Riječkoj je biskupiji pripalo šesnaest župa koje su se nalazile na teritoriju tadašnje Kvarnerske provincije (dijelova Republike Hrvatske i Republike Slovenije). Dotadašnjoj Apostolskoj administraturi Rijeke i predgrađa, koja se prostirala nad šest župa, pribrojeno ih je još deset (7 župa iz Tršćansko-koparske i 3 župe iz Ljubljanske biskupije).

Nova je biskupija bila višenacionalnog sastava: činili su je Hrvati, Talijani i Slovenci. Režimski podatci iz 1925. govore da je u gradu Rijeci tada bilo 48 848 stanovnika, a na području provincije (s kojom se podudaraju granice biskupije) 85 543 stanovnika.²⁶

Pripojenjem grada Rijeke Kraljevini Italiji 1924. ostvaren je glavni preduvjet za osnivanje biskupije. Iako su predradnje započete još s apostolskim administratorom Costantinijem, glavni teret nastanka dijeceze podnijet će njegov nasljednik benediktinac Isidoro Sain. U pregovorima s provincijskim i državnim vlastima, zajedno sa Svetom Stolicom (Konzistorijalnom kongregacijom), on uspijeva u pretkonkordatskim uvjetima povoljno riješiti financijska pitanja zbog pomoći države koja je zainteresirana da na istočnim državnim granicama ima talijansku biskupiju i talijanski kler. Osnutak biskupije bio je moguć upravo zbog činjenice da su se poklopili interesi civilne i crkvene vlasti. Ako je u prošlosti upravo izostanak istodobnog interesa crkvene i svjetovne vlasti onemogućio uspostavu bisku-

25 M. MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 336-338. Vidi fotografiju u boji estetski lijepo urešene bule u istoj knjizi u dodatku nakon 672. stranice.

26 Godine 1900. od 38 955 stanovnika Rijeke 32,8 % je Hrvata, Talijana je 44,9 %, a Madara 7,3 %. Tijekom razdoblja talijanske vlasti popisi stanovništva traže podatke o jeziku i utvrđuju državljanstvo građana, dok su podatci o nacionalnoj pripadnosti nepotpuni ili ih uopće nema. Redovito broj Talijana dovode iznad natpolovične većine. Usp. Anton GIRON, *Talijanske vlasti o stanovništvu Kvarnerske pokrajine 1940. i 1942.*, u: *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 26 (1983.), 138; Goran MORAVČEK, *Prešućena povijest*, Rijeka, 1990., 159; Nikola STRAŽIČIĆ, Prilog poznavanju demografskog razvoja grada Rijeke, u: *Rijeka*, 1 (1994.) 1, 107-138.

pijskoga središta u Rijeci, sada se baš to pokazalo ključnim, uza sve negativne posljedice koje je sa sobom nosio fašizam.²⁷

Taj politički interes svjetovne vlasti za uspostavljanjem dijeceze može danas nekome zvučati neugodno ili izazivati sablazan, ali valja podsjetiti na to da crkvena povijest nudi mnoštvo sličnih situacija. To da politički ili državni razlozi igraju važnu ulogu pri nastanku nekih crkvenih struktura, nipošto nije rijetkost. Podsjećam da je Zagrebačka biskupija koncem 11. stoljeća (oko 1094. godine) nastala zbog političkih interesa i potrebe ugarskih Arpadovića da uspostavom crkvene organizacije dobiju podršku za svoju vlast na hrvatskome području i omoguće njezino širenje prema jugu. Slično je i s patronatom ugarskih kraljeva ili naših plemićkih obitelji, da ne spominjem uplitanja cara i kralja Josipa II. koncem 18. stoljeća i njegova jozefinizma, koji je učinio najradikalnije promjene upravo u biskupijskom ustrojstvu primorske Hrvatske.

Odluke pape Benedikta XV. o osnivanju apostolske administrature, a potom pape Pija XI. o uspostavi biskupije, čime se Rijeka izuzimala od vlasti senjsko-modruškoga biskupa, bile su u interesu Italije i protivne Hrvatima. Politiku Svete Stolice s Rijekom valja sagledavati u širem spektru odnosa Crkve i države u Italiji koje će dovesti do potpisivanja Lateranskih ugovora 1929. nakon 60 godina neriješenih odnosa.

Vratimo se u Rijeku. Pio XI. imenovao je 21. lipnja 1926. Isidora Saina za prvog biskupa Riječke biskupije. Do tada je Sain novom Riječkom dijecezom upravljao kao apostolski administrator, a prije uspostave biskupije bio je apostolski administrator grada Rijeke i predgrađa. Sain je zaređen za biskupa 8. kolovoza 1926. u riječkoj katedrali.²⁸ To je prvo biskupsko ređenje za koje znamo da se održalo u nekoć isusovačkoj crkvi. Biskupijsko sjemenište u Rijeci otvoreno je 4. studenoga 1926. Bilo je to malo sjemenište s petogodišnjom gimnazijom. Osnutkom samostalne biskupije završava višestoljetna povijest Zbornoga kaptola u Rijeci. Bula *Supremum pastorale munus* davala je ordinariju pravo prvog imenovanja kanonika Stolnog

27 O fašističkoj politici prema Katoličkoj Crkvi u Italiji, pomoći državnih i mjesnih talijanskih vlasti uspostavi dijeceze vidi: M. MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 324-346.

28 M. MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 346-349.

(katedralnog) kaptola. Inauguracija kaptola sa šestoricom kanonika i dvojicom začasnih kanonika uslijedila je 2. veljače 1927.²⁹ Uspostava novog Stolnog kaptola pri katedrali sv. Vida značila je i prestanak postojanja Zbornog kaptola pri crkvi Uznesenja Marijina. U narednim godinama hrvatski kanonici nisu zatražili prijelaz iz Zbornog kaptola u novi Stolni kaptol. Starodrevni je Zborni kaptol Uznesenja Marijina ugašen, a njegovi posljednji članovi Ignac Martinec i Ivan Kukanić napustili su Riječku biskupiju.³⁰

Osnutkom biskupije na stupanj katedrale uzdignuta je crkva sv. Vida, koja je tada redovito koristila i naslov svetog Modesta.³¹

Uz stvaranje biskupijskih struktura (Stolnog kaptola, Sjemeništa, Ordinarijata), dismembracija Župe Uznesenja Marijina, odnosno osnivanje novih gradskih župa, temeljni je pastoralni korak crkvenog života Rijeke nakon Prvoga svjetskog rata. Naime, dekretom Isidora Saina od 16. srpnja 1923. ustanovljene su nove riječke župe Svih svetih, Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije (Gospa Lurd-ska), Presvetoga Otkupitelja i svetog Nikole. Dekret je bio nužan jer je odgovarao pastoralnim potrebama više od četrdeset pet tisuća duša o kojima više nije mogla skrbiti samo jedna župa čija se župna crkva nalazila u središtu grada, dok su se nova naselja širila daleko od gradskog središta, u zapadnim i sjevernim gradskim kvartovima. No stvaranje novih župa treba gledati i u kontekstu pripreme osnivanja dijeceze.³²

Riječka biskupija nije ušla ni u jednu crkvenu pokrajinu. Bulo-
lom je dijeceza izravno podvrgnuta Svetoj Stolici. Već je 16. srpnja 1924. Isidoro Sain predlagao takvo rješenje tajniku Konzistorijalne kongregacije zbog, kako je pisao, »etničke strukture i političke po-

29 M. MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 346-368.

30 Vidi opširnije: M. MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 359-364.

31 Za katedralu se tada obično rabio naslov Sv. Vid i sv. Modesto (prisutan i u papinskoj buli), koji je danas rijetko korišten. Prije 1925. ta se crkva nazivala akademskom jer je izgrađena za potrebe Družbe Isusove i njihova sjemeništa.

32 Dekret Isidora Saina, 16. srpnja 1923. NAR, *Acta* 23/1923. O razdiobi drevne riječke Župe Uznesenja Marijina 1923. vidi: M. MEDVED, Župe Riječke biskupije tijekom talijanske uprave, u: *Riječki teološki časopis*, 17 (2009.) 1, 119-152; ISTI, Osnivanje novih riječkih župa 1923. godine, u: *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, IV-V (2009. – 2010.), 115-127; ISTI, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 292-320.

zicije« biskupije u Rijeci.³³ Odluka o izravnom podvrgnuću Svetoj Stolici, a ne, što bi bilo logičnije, Goričkoj metropoliji, bila je predmetom kritike hrvatskoga javnog mnijenja. Ono je u tome vidjelo namjeru sprečavanja vjerojatnog i Talijanima neprihvatljivog utjecaja slavenskih vjernika Goričke nadbiskupije na Hrvate i Slovence Riječke biskupije. S druge pak strane, pripojenje hrvatskih župa Tršćansko-koparske biskupije Rijeci tumačilo se kao planirano slabljenje slavenskog elementa u tamošnjoj biskupiji u kojoj se na taj način mogla bolje provoditi politika odnarođivanja.³⁴

Crkveni povjesničar Makso Pelozza, s povijesnom distancom od pola stoljeća, piše kako je crkvena pokrajina u Gorici bila »tada historijski najorganskiji okvir« u koji je nova biskupija trebala ući te da je taj »namjerni« neulazak spriječio onakvu obranu crkvenih i narodnih prava Hrvata kakva bi bila moguća da su jadranske biskupije bile grupirane tako da čine jednu crkvenu pokrajinu ili metropoliju. On je stavio u izravnu uzročno-posljedičnu vezu neulazak Rijeke u Goričku metropoliju sa skoro potpunim nestankom hrvatskoga klera iz Riječke biskupije.³⁵

Izuzimanje iz goričke crkvene pokrajine Božo Milanović povezuje s nakanom onemogućivanja formacije riječkih bogoslova u goričkome sjemeništu u kojemu bi bili u kontaktu s Hrvatima i Slovincima drugih dijeceza. Komentirajući talijansku crkvenu politiku, u okviru uspostave Riječke biskupije i imenovanja talijanskog nadbiskupa Zadra, isti autor piše: »Tako je bilo oko 200 tisuća Hrvata pod Italijom već u prvo doba podijeljeno u četiri biskupije s talijanskim biskupima. Ta nam je podijeljenost mnogo štetila, jer su naše sile u odupiranju talijanskoj crkvenoj politici ostale rascijepane.«³⁶

33 Isidoro Sain kardinalu Gaetanu de Laiju. Nadbiskupijski arhiv Rijeka, *Prezidijal Sain*, fasc. „Osnutak biskupije“, 92.

34 Usp. *Sušacki Novi list*, 7. lipnja 1925.

35 »Hrvatski episkopat, pod predsjedanjem Antuna Bauera, bio bi se mogao 1931. g. i uopće između dva rata mnogo energičnije založiti za očuvanje minimalnih crkvenih i narodnih prava hrvatske i slovenske manjine u Italiji, kad bi bile iza njih stajale metropolitanski okupljene jadranske hrvatske biskupije. U najteže pogođenom dijelu, 1925. g. osnovanoj Riječkoj biskupiji koja je namjerno ostala izuzeta iz svog tada historijski najorganskijeg okvira Goričke metropolije, te de facto podvrgnuta Veneciji, dovelo je to do sistematskog tjeranja i gotovo potpunog uništenja prisutnog i sprečavanja odgoja domaćeg hrvatskog svećenstva.« Makso PELOZZA, *Riječka metropolija. Prošlost i sadašnjost, bibliografija, karte*, Kršćanska sadašnjost, Rijeka – Zagreb, 1973., 36.

36 B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, Pazin, 1952., 252.

Nakon smrti prvoga riječkog biskupa Saina upraviteljem postaje tršćanski kanonik Carlo Mecchia (1932. – 1933.). Tek je 10. kolovoza 1933. Antonio Santin, svećenik Porečke i Pulske biskupije, imenovan riječkim biskupom (zaređen za biskupa 29. listopada 1933. u Puli). Glede Rijeke kao biskupijskoga središta, u vezi sa Santinom treba reći da 1934. dolazi do proširenja granica biskupije. Bula osnutka Riječke biskupije određivala je da granice nove dijeceze slijede teritorij civilne Kvarnerske provincije, ali je u međuvremenu kraljevskim dekretom od 4. listopada 1928. provincija sa sjedištem u Rijeci proširena i na slovenske općine Podgrad i Materiju, koje su do tada pripadale Istarskoj provinciji i nalazile se pod crkvenom jurisdikcijom tršćansko-koparskoga biskupa. Poštujući normu po kojoj biskupijske granice slijede civilnu administrativno-upravnu podjelu, Konzistorijalna je kongregacija 28. travnja 1934. izmijenila granice između Tršćansko-koparske i Riječke biskupije. Biskupiji u Rijeci pripale su tada župe Brezovica (sv. Stjepana mučenika), Golac (sv. Nikole), Vodice (sv. Martina), Hrušica (sv. Krševana), Vele Mune (sv. Marije Magdalene) i kapelanije Slivje (sv. Martina), Podgrad (sv. Jakova), Pregarje (sv. Lovre), Starod (sv. Josipa).³⁷ Dijeceza koja je nastala od 16 župa, na kraju Sainova episkopata broji 21 župu, dok na kraju Santinova biskupovanja ima 30 župa.

Zadnji talijanski biskup Ugo Camozzo imenovan je 1938. On vodi Riječku biskupiju sve do 3. kolovoza 1947. kada napušta Rijeku. Činjenica da je Rijeka postala biskupijskim središtem tek u razdoblju talijanske uprave, u nepovoljnim društveno-političkim uvjetima i usporedo s nestankom hrvatskih svećenika, negativno će uvjetovati pastoral u narednim desetljećima, osobito nakon 1947. godine. Tada će se, nakon egzodusa talijanskoga biskupa s klerom, pastoral grada svetog Vida naći u velikim poteškoćama.

6. Rijeka – sjedište nadbiskupije i metropolije

Nakon odlaska talijanskoga klera i biskupa upravu biskupije 1947. preuzima slovenski svećenik Karel Jamnik. On upravlja dijecezom sve do svoje smrti 4. studenoga 1949. Nakon njega upra-

37 M. MEDVED, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma*, 502-506.

vu Riječke biskupije preuzima krčki biskup Josip Srebrnić, također Slovenac. On 3. kolovoza 1951. predaje upravu slovenskoga dijela Riječke biskupije ljubljanskome biskupu Antonu Vovku na temelju dekreta Konzistorijalne kongregacije od 21. travnja 1951. kojim je Sveta Stolica odredila crkvenu podjelu Riječke biskupije na hrvatski i slovenski dio.³⁸

Na kraju talijanskog razdoblja Riječka je biskupija brojila 32 župe podijeljene u 5 dekanata, a nakon podjele na hrvatski i slovenski dio hrvatsko područje ima 21 župu. Dakle, iz Rijeke se od tada upravlja samo nad tih dvadesetak hrvatskih župa, ali biskup će samo s vremena na vrijeme dolaziti u Rijeku.

Senjsko-modruški biskup Viktor Burić 20. siječnja 1952. od Josipa Srebrnića preuzima upravu hrvatskoga dijela Riječke biskupije, nakon što ga je Sveta Stolica imenovala administratorom *ad nutum Sanctae Sedis* dekretom Konzistorijalne kongregacije od 15. prosinca 1951. Viktor Burić nalazio se na katedri senjsko-modruškoj još od 1935. godine. Istodobno s davanjem uprave nad Rijekom Buriću imenovan mu je 13. prosinca 1951. pomoćni biskup *ad personam* u osobi Josipa Pavlišića, svećenika Tršćansko-koparske biskupije, koji postaje naslovnim biskupom bruzijskim. Burić će ga imenovati generalnim vikarom Senjsko-modruške biskupije i hrvatskoga dijela Riječke biskupije. On se nastanio u Rijeci, ali je često putovao cijelim područjem jurisdikcije ordinarija u Senju i tako ujedinjavao to, površinom vrlo veliko, područje. Pavlišić će od 1956. do 1966. biti nastanjen u Ogulinu, a od 1966. do 1969. u Gospiću. Crkveni život tijekom komunizma, na prostoru materijalno i personalno pogođenom ratnim posljedicama, bio je znatno otežan. Tome valja dodati i zatvaranje riječkoga Sjemeništa 1955. godine koje je insceniranim sudskim procesom nametnuo režim. Kad je riječ o Sjemeništu na Belvederu, onda treba naglasiti da je otvaranje Velikog interdijecezanskog sjemeništa u listopadu 1947. za bogoslove Rijeke, Istre, Kvarnera, Krbave i Like, u zgradi dotadašnjeg malog talijanskog sjemeništa, značilo *de facto* prvu metropolijsku ustanovu

38 O crkvenom životu u Rijeci u godinama nakon Drugog svjetskog rata vidi članak: M. MEDVED, »Josip Srebrnić – apostolski administrator Rijeke (1949. – 1951.)« u zborniku radova sa simpozija posvećenog krćkom biskupu Josipu Srebrniću koji je u tisku.

više od dvadesetak godina prije negoli je Sveta Stolica 1969. *de iure* formirala Riječko-senjsku metropoliju.

Nakon što su poslije Prvoga svjetskog rata određene nove granice između Kraljevine SHS i Italije, Kastav je uspostavljen u Apostolsku administraturu i dan je na upravu senjsko-modruškim biskupima. Tako i Viktor Burić zasebno upravlja područjem Kastavštine sve do 1964. godine, kada je Kastav formalno pripojen Riječkoj biskupiji.

Papa Pavao VI. bulom *Coetu instante* od 27. srpnja 1969. odredio je uspostavu Riječko-senjske nadbiskupije i metropolije sa sjedištem u Rijeci.³⁹ Nova Riječko-senjska nadbiskupija nastala je spajanjem hrvatskoga dijela Riječke biskupije sa Senjsko-modruškom tako da je Senjska jednakopravno spojena s Riječkom, a Modruška je prestala postojati. Dotadašnji senjsko-modruški biskup Viktor Burić imenovan je prvim riječko-senjskim nadbiskupom i metropolitom, a Josip Pavlišić njegovim koadjutorom i titularnim nadbiskupom Pićna. Provedba bule, odnosno službeni početak života nove nadbiskupije ostvaren je u svibnju 1970. godine. Ustoličenje novoga nadbiskupa metropolita zbilo se 9. svibnja 1970. u prvostolnoj crkvi sv. Vida, a službena provedba bule osnutka nadbiskupije i metropolije sutradan, 10. svibnja 1970. na Trsatu.

Dakle, nakon skoro dvadesetpetogodišnje stanke, s uspostavom nadbiskupije i metropolije, biskup se ponovno vraća u grad Rijeku. Naime, od kada ga je početkom kolovoza 1947. napustio biskup Camozzo, upravitelji kojima je Sveta Stolica davala upravu dijeceze (potom hrvatskoga dijela dijeceze) nisu trajno bili nastanjeni u gradu sv. Vida već su dolazili povremeno.

Nezadovoljni novim rješenjem iz 1969. bili su oni koji su žalili za gubitkom biskupijskoga središta u Senju. Površinom je Riječko-senjska nadbiskupija bila vrlo prostrana (10 975 km²): imala je 450 000 stanovnika, od čega 296 000 katolika. Po veličini je od hrvatskih biskupija bila tada treća po redu, iza Zagrebačke i Đakovačke. U zimskim snježnim uvjetima velik dio područja bio je nedostupan i

39 Službeni vjesnik Riječko-senjske nadbiskupije, II (1970.) 1, 5; Usp. *Acta Apostolicae Sedis*, LXII (1970.) 4, 199-200.

odsječen od središta. Kao i drugdje, i ovdje su rasla urbana središta, a po brojnosti i važnosti opadala su manja naselja i sela.

Glede metropolitanskoga teritorijalnoga razvitka našega područja valja reći da otkada se spominje Rijeka, ona potpada pod Akvileju. Tako je sve do 1787. kada Rijeka slijedi sudbinu Modruške biskupije koja potpada pod Kaloču. Od osnutka Zagrebačke nadbiskupije i uspostave Hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine 1852. Rijeka potpada pod Zagreb. Ideju o uspostavi metropolitanskoga središta u Rijeci nalazimo još u postnapoleonskom vremenu. Naime, uz Poreč i Goricu, tada je i Rijeka bila u igri kao središte crkvene pokrajine. Nakon uspostave samostalne biskupije 1925. Rijeka je izravno pod Svetom Stolicom sve do uspostave metropolije 1969. godine.

Ivan Pavao II. imenovao je 4. prosinca 1987. Antona Tamaruta, do tada šibenskoga biskupa, riječko-senjskim nadbiskupom koadjutorom Josipu Pavlišiću. Početkom 1990. Tamarut preuzima upravu nadbiskupijom i vodi riječku Crkvu do 2000. godine. U ljeto 1991. rat kuca na vrata Riječko-senjske nadbiskupije. Nakon četverogodišnjeg razdoblja okupacije cijeloga Slunjskog dekanata, dijevoja Gospićkog, Otočkog i Ogulinskog, ta su područja oslobođena u akciji Oluja u kolovozu 1995. Svršetak rata omogućava ponovno pokretanje pitanja teritorijalne podjele velike Riječko-senjske nadbiskupije. Kler dekanata današnje Gospićko-senjske biskupije 1996. anketom se opredijelio za uspostavu nove biskupije. Hrvatska biskupska konferencija podržala je taj stav, a Anton Tamarut 1997. poslao je Svetoj Stolici molbu za osnivanje nove biskupije na teritoriju tadašnje Riječko-senjske nadbiskupije. Mile Bogović imenovan je 4. lipnja 1999. za pomoćnog biskupa Riječko-senjske nadbiskupije sa sjedištem u Gospiću; zaređen je 29. lipnja 1999. u Rijeci. Apostolskom konstitucijom *Ad Christifidelium spirituali* od 25. svibnja 2000. papa Ivan Pavao II. odvojio je dio teritorija Riječko-senjske nadbiskupije i uspostavio s jedne strane Gospićko-senjsku biskupiju, a s druge Riječku nadbiskupiju.⁴⁰ Za prvoga biskupa Gospićko-senjske biskupije imenovan je Mile Bogović. Odredbe iz bule provedene

40 *Acta Apostolicae Sedis*, XCII (2000.) 8, 619-620.

su 25. srpnja 2000. Time su dekanati Ogulin (bez Lukovdola, Plemenitaša, Vrbovskog), Gospić, Otočac, Senj i Slunj uspostavljeni u posebnu Gospićko-senjsku biskupiju.

Rijeka je danas sjedište Riječke nadbiskupije i Riječke metropolije u koju su uključene Riječka nadbiskupija, Porečka i Pulska, Krčka te Gospićko-senjska biskupija. Od trenutka uspostave biskupije u Gospiću (2000.), nadbiskupija u Rijeci naziva se Riječkom nadbiskupijom. Sveti Otac Ivan Pavao II. imenovao je 17. studenoga 2000. Ivana Devčića riječkim nadbiskupom i metropolitom. Zaređen je 16. prosinca 2000. u Rijeci.

THE CITY OF RIJEKA – THE CENTRE OF THE DIOCESE

Abstract

Historical science has not reached a final response on whether the ancient Roman city of Tarsatica, situated where today the city of Rijeka is, was the seat of a bishop. From the 16th century there are tendencies that lead toward establishment of an independent diocese in Rijeka. The modern times witnessed several attempts in that sense, especially after the Congress in Vienna. However, Rijeka became a diocese only during the Italian administration, between the two World wars. Pope Pio XI establishes a diocese centered in Rijeka, whose faithful were of three nationalities: Croats, Slovenians and Italians. After the 2nd World War, the diocese is divided in two parts: a Croatian and a Slovenian. It was only in 1969 that pope Paul VI solved the question of diocesan boundaries of Rijeka, by establishing an archdiocese and metropolity in Rijeka.

Key words: *Rijeka, diocese, Pio XI, archdiocese, ecclesiastical province.*